

ÂŞIK PAŞA'DA TİCARET FİKRİ

Kemal YAVUZ*

Trade Perception in Aşık Paşa

Akış Paşa took trade as a theme in *Garibname*, written in the 14th century. After counting the conditions of Akhi institution as an artisan organisation of the day he mentioned mining then he considered money. According to Aşık Paşa there were three kinds of coin: golden, silver and copper. Currency was served by them. Transportation of goods that were brought to bazaar was possible by shipping. So, shipping was a necessity. Aşık Paşa was a poet, interested in trade as a social theme during his age.

Keywords: Aşık Paşa, *Garibname*, Akhi organisation, mining and currency

Benüm bunda karârım yok ben bunda gitmeğe geldüm
Bâzîrgânâm metâum çok alana satmağa geldüm
Bezîrgânâm metâum çok destgîrüm üstâdum Hak
Ziyânûm assıya cümle anda değışüp geldüm¹

Bu beyitler 13. ve 14. yüzyıllarda yaşamış olan Yunus Emre'ye (ö. 1320) aittir. Bu devirde Yunus'tan başka olarak devrin büyük ve kurucu şairleri de yaşamıştır. Gülşehrî bunlardan biridir. O, 1317 yılında İran şairi Attar'dan esinlenerek yazdığı telifî bir tercüme olan *Mantıku't-Tayr* adlı eserinde, devrin başlıca esnaf teşkilâtı olan ahilikten bahseder ve ahilik hakkında bilgi verir.² Yine Gülşehrî gibi Kırşehir'den yetişen büyük şair ve âlim Âşık Paşa da Yunus'tan on iki sene sonra, 1332 yılında vefat eder.³ Türbesi Kırşehir'de bulunan Âşık Paşa, devrin önde gelen bir bilginidir. Yazdığı eserinde hedefler gösterir. *Garib-nâme* adlı eseri konu bolluğu bakımından dikkat çeker. Tespit edebildiğimiz kadarı ile bu eserde beş yüz elliden fazla konuya yer verilmiştir. Başlı başına bir konu olarak ele almamasına rağmen Âşık Paşa ticaret fikrine de yer vermiştir. O, anne, baba, usta, hoca yanında ahinin de duasını almak gerektiğini şu beyitlerde dile getirmiştir:

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

¹ Faruk Kadri Timurtaş; *Yunus Emre Divanı'ndan Seçmeler*, Ankara 1989, s. 99, 106.

² Gülşehrî; *Mantıku't-Tayr*, haz. Âgâh Sırrı Levend, İstanbul.

³ Kemal Yavuz; *Âşık Paşa, Garib-nâme*, c. I/1, I/2, II/1, II/2. İstanbul 2000. Makalede yer alan beyit numaraları, bu esere aittir.

Ol dahi bitdi bu kez gel ahıya
 Kullug it ihlas-ıla kılma riyâ
 Berk kuşan ol kapuda sen er gibi
 Güç götürgil sabr idüp şol yir gibi
 Mâlonu terk it yüzün döndermegil
 Geleni hoş dut kuru göndermegil
 Hak yolında dogru durgıl sınmadın
 Yolu göster yolsuza kaypınmadın
 Toprag eyle yüzünü yol ehline
 Olmasun kim dutasın kibr ü kine
 Kim ahı her dem sana alkış kıla
 Hem dahı senden çalab hoşnud ola

3132-3137

Ayrıca bu beyitlerde ahiliğin düsturlarını da sayan Âşık Paşa, ticaret fikrinde işe madencilikten başlar. Önce gümüş elde etmek için, ferman buyrulması ve gümüşün elde edilmesi, hükümdar tuğrasının vurulması ile bu madenin para olmasına kadar geçirdiği safhaları anlatır. Burada artık para fikri ortaya çıkmıştır.

Âşık Paşa gümüş elde etmek için okuyucuyu maden ocağına da getirir. Gümüş cevherini toplar. Onun toprak halinden başlayarak, emirle ve izinle kazılışını, işçilerin fırına atışını, ateş vasıtasıyla curuftan ayrılışını, kurşun veya kurşun oksitle saflaştırılışını anlatır. Sonunda da,

Bu kez ol sâfi gümüş oldı tamâm
 Bellü bildi anı cümle hâs u âm
 Sâfilik çün kim ana lâyük olur
 Darb-ı şâhî dutmaga lâyük olur
 Pes yazılır üstine sultân adı
 Mustafâ vü Hâlık u Rahmân adı

6657-6659

Sikke birle akça olur ol gümüş
 Âletün sekzinçisi ol darb imiş

6661

diyerek para hâline geldiğini, bunun için de sekiz çeşit muameleden geçtiğini belirtir. Artık buradaki asıl fikir, para düşüncesidir. Para ile de pek çok nimet elde edilmektedir. Bu sebeple o, dünya nimetlerinden bahseder. Ancak bunların belirli bir pahada olduğunu, değeri verildiği takdirde elde edilebileceğini yazar. Değer ve kıymetin de para ile karşılanacağını bildirir. Sonra parayı madenlere indirger ve

Dünyada üç dürlü nesne var-durur
 Kamu nesneye bahâ bunlar-durur
 Bunlarınla bulunur ne istese
 Bunlarınla alınur her bir nese

Ol bahâ altun gümüş ü pul-durur
Dünyada ni'met bulara kul-durur

1414-1416

beyitlerinde bunları söyler. Ancak altının, gümüşün ve pulun alabilecekları nesnelər farklı farklıdır. İnci almak isteyen bunu bakır para ile alamaz. Pul (bakır para) ancak soğan veya tere almaya lâyıktır. Onun için şairimiz,

İllâ kimse kim diler gevher ala
N'eylesün kim pul-ıla gelmez ele
Satusı pulun soğandır ya tere
Pul kaçan lâyık olısar gevhere

1417-1418

demekten kendini alamaz. Hatta gümüş para olan akçe ile pek çok şey satın alınsa bile o da inci almaya lâyık değildir.

Akça virsen çok nesne bulunur
Dünya içre dürlü ni'met alınur
Akça dahı gevhere lâyık degül
Zîrâ gevher akçayı kılmaz kabul

1419-1420

beyitlerinde görüldüğü gibi gümüş para olan akçe ile pek çok şey satın alınsa bile, inci alınmamaktadır. Eşyaya göre para denkliği, Âşık Paşa'da önce gelen bir düşüncedir. Bu, parada ve eşyada asaleti ortaya çıkarmaktadır. Ona göre gevher adı ile anılan inci veya pırlanta cinsi eşyalar ancak altınla alınabilir.

Gevhere altun gerek lâyık ola
Kim anı almaklığa bayık ola
Gevheri bir taş içinde dikeler
Altunı ol gevher üzre dökeler
Gevhere altun bahâ şol dem olur
Kim güher altun içinde ornılır
Yâ terâzûya koyalar gevheri
Darta altun birle anı müşteri
Tâ ki kendü kıymetini almaya
Niçe çok altun virürsen gelmeye
Satusı böyle-durur ol gevherün
Anlayasın var-ısa hod cevherün

1421-1427

beyitlerinde inci ve pırlanta cinsi eşyaların, ancak altınla eşit şekilde alınıp satılabileceği ortaya konmuştur.

Gerçekte altın ve gümüş sayesinde, dünyada bütün işler yapılmakta ve istekler yerine gelmektedir. Burada paranın gücü de söz konusudur.

Yir yüzinde eyledi altun gümüş
Anun-ıla hâsıl olur her bir iş

5740

beyti ile bu durum ifade edilmiştir.

Âşık Paşa`ya göre paranın toplum içindeki yeri ve değeri de ön plâna çıkmaktadır. Devam edersek,

Ağlayanlar anı görse avınur
Ol geliçek kaygulular sevinür
Ol kime gelse ana izzet gelür
Ummaduk yirden biter ni`met gelür
Giderür halkdan zamâne şerrini
Halk içinde artug eyler ferrini
Toyar andan aç u yalın tonanur
Her ne kim ol dir-ise halk inanur

6662-6665

Gerçekten gözü yaşlılar onu görünce sevinir, paranın gelmesi ile sıkıntı ve dertler gider. Ayrıca para üstünlük getirir, her türlü ni`meti almaya sebep olur. Bütün ihtiyaçlar para ile giderildiği gibi, para insana güç kuvvet de sağlar.

Âşık Paşa altını ve gümüşü, güneş ile aya benzetmiş, pazarın ay ve gününün bunlar olduğunu söylemiştir. O bununla ilgili olarak,

Görsene altun güneşdür akça ay
Bâzar içinde yorır yıl on iki ay
Bâzarun ayı günü bunlar-durur
Bunlarunla halk işin güçin görür

7467-7468

beyitlerini söyler ve halkın işini gücünü bunlarla gördüğünü anlatır.

Halk içinde olmasa altun gümüş
Zulmet içre gark olaydı her bir iş
Altun akçadur cihâmı gösteren
Halkı yokluk zulmetinden kurtaran

7469-7470

beyitlerini de hesaba katarsak, gerçekten altını güneşe, gümüşü aya, yokluğu da karanlığa benzeten Âşık Paşa, pazarı altın ve gümüşün aydınlattığını, halkın işini gücünü bunlarla gördüğünü ve insanların yokluk zulmetinden altın, gümüş sayesinde kurtulduklarını anlatır.

Âşık Paşa`da sanatın da önemli bir yeri vardır. Her sanat insanı kazanç kapısına getirir. Onun için Âşık Paşa sanatı da işe katar. Sanat ustadan öğrenilen marifettir, hünerdir. Ustayla her zaman hürmet gerekir. Çünkü o, öğrettiği sanatla kazancın hazinesini gösteren kişidir. Bu, ormanlarla kaplı bir dağın odunlarını hiç tükenmeden devamlı satmaya benzer. İşte bu, öğrenilen sanat sayesinde olmuştur.

O usta da her zaman dostundur. Helâlinden kazandığın şey bir parça ekmek de olsa, sana üzüntü uğramaz. Dünyada yapılan ne kadar sanat varsa, insanlar onu daima bir ustadan öğrenmişlerdir. Sanat insanlar için bir vasıta olduğu için halkı dünyada kazanma yoluna ulaştırır. İnsanlar bu sayede çok kazanıp iyi bir hayat sürerler. Sonra dünya kazancı elde edilen sanat ne eskir, ne kırılır. Değerini de kaybetmez; ne kadar işlenirse o derecede çoğalır. İnsanoğlu geçimini ondan sağlar ve onunla yaşar; yer içer, gezer ve iyi bir hayat sürer. Hangi sanatı işlersen işle onu öv; Allah, ustasını hayırla öven kişiyi daima sever. Kimin ustası yoksa, insanlar arasında görünüşü, bir alış verişi de yoktur.⁴

Burada önemli olan şeyin helâl kazanç, öğrenmek ve usta hakkı olduğu unutulmamalıdır. O bu hususta. "Allah'a doğrulukla bağlan, halka insaf et, her sözü de ölçülü söyle. Bunu alış verişte, yolda, şehirde, köyde, nerede olursan ol insaf ile yap. Böyle iş güzeldir. Halka insaf etmeli ve onun hâlini inceden inceye gözetmelidir. İnsafı dinin yarısı bildiğin ve insafılı olduğun takdirde yol doğru demektir" diye seslenir. Kısaca Âşık Paşa,

Halka bildük ne gerek insaf-ımiş
Kavl ü fi'l ü satu bâzar her bir iş

10276

beytinin belirttiği gibi; sözde, işte, alış verişte ve her türlü muâmelede insanlara gerekli en önemli şeyin insaf ve doğruluk olduğunu öğütler.

Bir de birlik ve dayanışma gerekir. Âşık Paşa bunu bir hikâye ile verir. Ayrıca dil bilmenin önemine de işaret eder. Çünkü dilin anlaşmada ve ticarete önemli bir yeri vardır.

Âşık Paşa eserinin birinci bölümünün onuncu kıssasında; Türk, Arap, Acem ve Ermeni olan dört kişinin arkadaşlığından bahseder. Bu dört arkadaş yolda giderken bir akçe bulmuşlardır. Bir hayli yol aldıktan sonra bir şehir kenarında konarlar. Dinlendikten sonra acıkmışlardır, bu arada birbirlerine: "Hani o bulduğumuz akçe, getirin bir şeyler alıp yiyelim" derler. Parayı ortaya getirince her arkadaş bir istekte bulunur. Arap üzüm alalım der. Acem de üzüm ister. Türk ve Ermeni de aynı yiyeceği arzularlar. Ancak birbirlerinin dilini bilmediklerinden aralarında anlaşmazlık çıkar ve gürültü kopar. Nerede ise kavga çıkacaktır. Bunları gören insanlardan biri yanlarına yaklaşır. İsteklerini öğrenir. Hepsini kendi dillerinde üzüm almak istediklerini söylerler. Bu dilleri bilen kişi parayı ister ve üzümü satın alıp gelir. Artık hepsinin isteği yerine gelmiş, aralarındaki ayrılıklar da ortadan kalkmıştır. Bu hikâye bize yabancı dilin önemini 670 yıl önceden bildirir. Tabii yabancı dil öğrenimi veya insanların başka dilleri bilmeleri ayrı bir üstünlüktür. Onunla hem istekler yerine getirilir, hem de aradaki ayrılıklar ortadan kalkar.⁵

⁴ Kemal Yavuz; age, c. II/2, s. 798-801

⁵ Kemal Yavuz; age, c. I/1, s. 139-151

DayanıŖmaya gelince; dayanıŖma insanların güçlerini maddî manevî birleŖtirmeleri demektir. ÂŖık PaŖa bununla ilgili olarak da bir hikâye anlatır. Bu hikâyede suların nasıl denize ulaŖabileceđi üzerinde durulmuŖtur. ÂŖık PaŖa önce bir pınar düşünür. Onun akıŖını ele alır. Tek başına kaybolup gittiğini görür. Sonra bunun kaybolmayıp denize ulaŖması için baŖka pınarlara olan ihtiyaçını göz önüne getirir. Gerçekten pınarla baŖlayan, baŖka pınarla beslenen bir dere ortaya çıkar. Dere bir baŖka dere veya ırmakla birleŖince, ırmak veya büyük nehirler ortaya çıkar. Artık bunun önünü kesmek mümkün değildir. O yaz kıŖ bu Ŗekilde akacaktır.

Bize birlikden sebak dutmak gerek
İkilik kop birlige bitmek gerek
Kimsene kim yalnızın girdi yola
Yolunu iltemedi ol menzile

440-441

beyitlerinde bu durumu özetleyen ÂŖık PaŖa, “Bize birlikten ders almak yaraŖır; ikiliği bırakıp birliğe bağlanalım, bir olalım. Yola yalnız ve yoldaŖsız çıkan kimse hedefine ulaŖamadı” diyerek dayanıŖmayı öne sürer ve kooperatif fikrine yer verir.

Yukarıda gümüş elde etmeyi ve onun ticarete ne Ŗekilde aksettiğini anlatmıŖtık. Aslında görülen her iŖin sonu ticarete çıkmaktadır. Altın ve gümüş de elde edildikten sonra padiŖahın adının darb edilip vurulması ile para ortaya çıkmıŖtır. Para da pazarın hareketini sağlayan baŖlıca eŖyadır. ÂŖık PaŖa sadece bu noktada kalmaz. Ticaretteki önemi açaŖsından değer verdiği konulardan biri de gemiciliktir. O, ticaretin gemilerle önem kazandığını, bir baŖka deyiŖle gemilerin ticaret için yapılması gerektiğini tâ Sultan Orhan devrinde iŖaret eder. Gerçekte o zaman Osmanlı Devleti henüz deniz kıyısında az bir yere sahiptir. Ama bir bilgin olarak ÂŖık PaŖa bunu iŖaret etmiŖ ve devlet için önemli bir hedef göstermiŖtir. O, 1330 yılında yazdığı *Garib-nâme* adlı eserinin sekizinci bölümünün onuncu kıssasını gemiye ayırmıŖtır.⁶ Ŗair burada gemi yapımını, geminin yolculuk yapması için gerekli olan Ŗeyleri; deniz, gemi, gemici, yelken, rüzgar, lenger, insanlar olarak verir. Ancak sekizinci olarak ticaret eŖyasını zikreder. Zaten geminin yapılıp yolculuğa çıkılmasından maksat da budur.

Âdemî oldu bu kez yokdur metâ'
Bî-metâ' anda niçündür bu sudâ'
Bu metâ' ilden ile varsa gerek
Halk biribirine alup virse gerek
Ger metâ'ı olmaz-ısa kiŖinin
Ol gemide revnakı yok iŖinin
Yâ metâ' iltür bu ilden ol ile
Yâ varur kim anda bir nesne ala

⁶ Kemal Yavuz; age, II/2, s. 277 vd.

Çün metâ' u nakd u zâdı olmaya
 Ol gemiden kimse hiç dâd almaya
 Pes metâ' u nakd u zâd olmak gerek
 Andan ol gemye kişi tolmak gerek

7146-7151

diyerek gemilerin yapılmasından gayenin en önce ticaret olduğu fikrine yer verir. Gerçekte o bu beyitlerde; "İnsanlar var fakat yükleri yoksa, bütün bu çalışıp çabalamalar, sıkıntılara girmeler boşuna demektir ve bu, baş ağrısından başka bir şey değildir. Mallar ülkeden ülkeye gitmeli, insanlar da birbirleriyle alış veriş yapmalıdır. İnsanın gemide malı yoksa, işlerinin tadı tuzu bulunmaz. İnsan ya ilden ile mal götürür veya gittiği yerden mal alıp getirir. Mal mülk, para pul olmazsa o gemiden hiç kimse tat almaz. İşte insanın malı mülkü, parası pulu olmalı ve bundan sonra gemiye binmelidir. Eğer öyle değilse, boşu boşuna sebepsiz gemiye binilmez; zaten Allah bu düzeni böyle kurmuştur" demektedir. Kısaca söylemek gerekirse bütün çalışmaların bir tarafında ticaretin olduğu Âşık Paşa tarafından önemle anlatılmaktadır.

Bütün bunların yanında, Âşık Paşa'da bir bedava fikri de mevcuttur.

Lîki vardur yidi nesne dünyede
 Kim bahâsuzdur cihânda iy dede
 Kimse anı kimseye satmış degül
 Halk anunla birbirin utmış degül

beyitlerinde yedi şeyin bedava olduğunu bildiren şair, bunları şu şekilde sıralar:

Geldik imdi nedür ol hön evveli
 Bu nefesdür kim alursın iy velî
 Degme bir sâatde bin kez Hak seni
 Anun-ıla hoş dutar mutlak seni

5050-5051

Görelüm ol ni'meti dahı nedür
 Dinle imdi eydeyüm kim nitedür
 Ol güneşdür ki dutupdur âlemi
 Anun-ıla dirlik eyler âdemi

5060-5061

Şoldur ol kim bî-şümâr u bî-hisâb
 Âlemün yüzün görürsün bî-hicâb

5076

Âlemün bir yüzi var halk gözi çok
 Ol yüzi görmekte hergiz farkı yok

5080

Bir dahı var râyigân eydem sana
 Dinle imdi niçedür önden sona
 Ol fikirdür kim gider gönlün ırak
 Vuslata deşürilür cümle firak

5088-5089

- Kimse fikri kimseye satmış degül
Satun almaz bay u yohsul mîr ü kul
5089
- Ol dahı bitdi bu kez bir gör yene
Râyigân nedür cihânda sor yene
5102
- Şoldur ol kim düş görürsin uykuda
Geh seni tagda göresin geh suda
5014
- Bir dahı var râyigân hân nedür ol
Dinle imdi eydeyüm nitedür ol
Addur ol kim urınur bu hâs u âm
Toptoludur şark u garb u Rûm u Şâm
5117-5118
- Bî-bahâdur kim gerekse ol alur
Beg adın kul bay adın yohsul alur
5126
- Bir dahı vardur bahâsuz râyigân
Bî-bahâdur ol azîzken kamudan
5129
- Şoldur ol kim halk güvenür Tanrı'ya
Her biri Tanrı benüm dir bî-riyâ
5133
- Râyigândur ol benüm Tanrı'm dimek
Hem ben anun dimege yokdur emek
5137
- Pes revâdur her nefesde şükr ana
Şükr ile geçsün günü önden sona
Ol şükürden Hak bizi ayırmason
Dünya âhir dogru yoldan ırmasun
5155-5156

beyitlerinde görüleceği üzere bunların birincisi alıp verdiğimiz nefes, ikincisi güneş, üçüncüsü kâinattaki eşya ve manzaralara bakmak, dördüncüsü düşünmek, beşincisi rüya, altıncısı insanlara konulan ad, yedincisi de Tanrı'dır. Bunlar herkesindir ve bedavadır. Bütün bu nimetler için Allah'a çok şükretmek ve bu yoldan ayrılmamak gerekir. Bunların dışında kalan ne varsa parayla alınabilir.